

О.Б. Досекеев^{1*}, **Е.С. Шалхаров¹**, **М.М. Иманбекова¹**,
А.Н. Нартай¹, **А.А. Акимбаева²**

¹Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

²Халықаралық Тараз инновациялық институты, Тараз қ., Қазақстан

*e-mail: olzhas.dossekeyev@bk.ru

КӨЛЕҢКЕЛІ ГЕНОМДЫҚ ЗЕРТХАНАЛАР СЕКТОРЫНА ШОЛУ ЖАСАЙ ОТЫРЫП, ҚЫЛМЫСТЫҚ КІРІСТЕРДІ ЗАҢДАСТЫРУҒА (ЖЫЛЫСТАТУҒА) ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада авторлар қолма-қол ақшамен жасалатын мәмілелерді, оның ішінде Қазақстан Республикасындағы Хавала заңсыз қаржы жүйелерінің қызметін пайдалану кезінде қадағалаудың ауырлығы мәселелерін қарастырады. Қолма-қол ақшасыз төлемдер заңға бағынатын азаматтар үшін тиімді, ал қылмыстық элементтер үшін қолма-қол ақшаны пайдалану, өйткені ақшаны бір қолдан екіншісіне беру іс жүзінде мүмкін емес, бұл «көлеңкелі экономиканың» дамуына жағымды әсер етеді. Сол көлеңкелі экономика секторына жататын элементтер қатарына көлеңкелі нарықтар, офшорлық аймақтар, кері майндар, бинарлық активтер және көлеңкелі экологиялық пен геномдық зертханаларды жатқызуға болады себебі олар қуаттандыру генераторы және көлеңкелі активтер айналымының катализаторы болып табылады. Көрсетілген элементтердің жалпы негіздемесіне сүйене отырсақ авторлардың ұсыныстарына көңіл бөлген дұрыс. Авторлар қаржылық құрылымдар мен олардың клиенттеріне әртүрлі жеңілдіктер беру және Хавалды заңдастыру қажеттілігі арқылы қолма-қол ақшасыз төлемдер саласын заңнамалық деңгейде кеңейтуді ұсынады. Авторлардың пікірінше, Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастырғаны (жылыстатқаны) үшін жаза іс-әрекетке пропорционалды емес, осыған байланысты Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде жаза мөлшерінің санкциясын ұлғайту ұсынылады.

Түйін сөздер: Хавала, көлеңкелі экономика, қолма-қол ақшасыз есеп айырысу, қылмыстық элементтер, жоспарлау жүйесі, ақшаны жылыстату, жаза, салық салу.

O.B. Dossekeyev^{1*}, A.A. Akimbayeva², Y.S. Shalkharov¹,
M.M. Imanbekov¹, A.A. Nartay¹

¹International Kazakh-Turkish University named after H.A. Yassawi, Turkestan, Kazakhstan

²International Taraz Innovation Institute, Taraz, Kazakhstan

*e-mail: olzhas.dossekeyev@bk.ru

Some issues of countering the legalization (laundering) of criminal income, with shadow genomic laboratories sector review

In the article the authors consider the issues of severity of tracing of cash transactions, including the use of illegal financial systems Havala activity in the Republic of Kazakhstan. It is concluded that non-cash payments are beneficial for law-abiding citizens, and the use of cash for criminal elements, since the transfer of money from one hand to another is virtually impossible to trace, which favorably affects the development of "shadow economy". These elements of the shadow economy also include black markets, offshore zones, reverse mines, binary assets, as well as shadow biological, environmental and genomic laboratories, which are a generator of recharge and a catalyst for the turnover of shadow assets. Based on the general basis of these elements of the shadow economy, it is worth paying attention to the authors' proposals. The authors propose to expand the scope of non-cash payments at the legislative level by providing various benefits for financial structures and their clients, as well as the need to legalize Havala. According to the authors, the punishment for legalization (laundering) of proceeds of crime is not commensurate with the act, in this regard, it is proposed to increase the sanction of the size of penalties in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Key words: Havala, underground economy, cashless settlements; criminal elements; planning system; money laundering; punishment; taxation.

О.Б. Досекеев^{1*}, А.А. Акимбаева², Е.С. Шалхаров¹,
М.М. Иманбекова¹, А.Н. Нартай¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Ясави, г. Туркестан, Казахстан

²Международный Таразский инновационный институт, г. Тараз, Казахстан

*e-mail: olzhas.dossekeyev@bk.ru

Некоторые вопросы противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов с обзором сектора теневых геномных лабораторий

В статье авторы рассматривают вопросы серьезности отслеживания кассовых операций, в том числе использования незаконных финансовых систем *hawala* в деятельности в Республике Казахстан. Делается вывод о том, что безналичные платежи выгодны законопослушным гражданам, а использование наличных – криминальным элементам, поскольку перевод денег из одних рук в другие отследить практически невозможно, что благоприятно сказывается на развитии «теневой экономики». К числу таковых элементов теневой экономики также относятся черные рынки, офшорные зоны, обратные майны, бинарные активы а также теневые биологические, экологические и геномные лаборатории, что является генератором подпитки и катализатором оборота теневых активов. Исходя из общего основания указанных элементов теневой экономики стоит обратить внимание на предложения авторов. Авторы предлагают расширить сферу применения безналичных платежей на законодательном уровне путем предоставления различных льгот финансовым структурам и их клиентам, а также необходимости легализации «хавалы». По мнению авторов, наказание за легализацию (отмывание) доходов, полученных преступным путем, несоизмеримо с деянием, в связи с этим предлагается увеличить санкцию размера штрафных санкций в Уголовном кодексе Республики Казахстан.

Ключевые слова: Хавала; теневая экономика; безналичные расчеты; преступные элементы; система планирования; отмывание денег; наказание; налогообложение.

Кіріспе

Әрбір мемлекет ірі ақша ағындарын бақылауға тырысады, бұл олардың заңды сатып алуын бақылауға, заңсыз сатып алынған мүлікті анықтауға және салық саясатын сауатты жүргізуге мүмкіндік береді. Егер қолма-қол ақшасыз төлемді қандай да бір жолмен бақылауға болатын болса, онда қолма-қол ақшаның бір адамнан екінші адамға ауысуын бақылау өте қиын және іс жүзінде мүмкін емес. Қолма-қол ақшамен есеп айырысу, әдетте, шенеуніктерге пара беру немесе ұсыну, тіркелмеген қару-жарак, түрлі есірткі сатып алу, нақты салық кірістерін жасыру және т. б. сияқты заңсыз схемаларда тиімді. Өкінішке орай осындай схемалардың алуан түрлілігі көбінесе сондай көлеңкелік ақша айналымы қарқынды жүретін секторларда бойқалады. Және де мысалы ретінде сол секторлар қатарына көлеңкелі нарықтар, офшорлық аймақтар, кері майндар, бинарлық активтер және көлеңкелі экологиялық пен геномдық зертханаларды жатқызуға болады. Дегенмен көрсетілгеннің бәрін жеке жеке қарастыратын болсақ ол үлкен зерттеудің тетігі ретінде көрініп үлкен жұмысқа айналады. Сол себептен авторлар құрамы осы көрсетілген қылмыстық ақша айналым элементтерін тек қана жалпы негіз ретінде ғана алып зерттеу көзінің акцентін көбінесе қас-

салық операциялармен “*Havala*” жүйесінде ғана қарастырады. Мұндай әрекеттер бүкіл әлемде қылмыстық жауапкершілікке тартылады, бірақ бұл оңай ақша табуға тырысатын адамдарды тоқтатпайды. Барлық осы құқық бұзушылықтар, сондай-ақ кейіннен заңдастырылатын осы заңсыз қызметтен түсетін ақша ағындары кез келген мемлекеттің ішкі және сыртқы қауіптерден қауіпсіздік жағдайына қауіп төндіреді. Осыны түсіне отырып, Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаев Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ұлттық Банкіне қолма – қол ақшасыз есеп айырысуларды енгізу қажеттілігі туралы екі рет тапсырма беріп, «тежегіш факторды-банктердің жоғары комиссиясын жоюды» ұсынды. Тиісті нормативтік ережелермен банктік емес төлем жүйелерін белсенді дамыту (<https://www.akorda.kz/ru/>). Бұл сегменттің айқын қарапайымдылығы мен тартымдылығымен бұл ақшаны жылыстату және капиталды елден шығару арнасына айналмауы керек және тұрғын үй мен автокөлік құралдарын бастапқы сату кезінде қолма-қол ақшасыз төлемдерді енгізуді қамтамасыз ететін заңнамалық база пакетін дайындауға тапсырма берген болатын (<https://ru.sputnik.kz/society/20191220/12339409/beznalichnyy-raschet->).

Мақсаттары мен міндеттері заңсыз жолмен сатып алынған мүлікті заңдастыруға (жы-

лыстатуға) қарсы іс-қимыл бағдарламаларын проблемаларды анықтау және іске асыру болып табылады.

Негізгі бөлігі

Банкке немесе басқа ресми тіркелген қаржы институттарына бармай-ақ басқа қалаларға немесе елдерге ақша жіберудің көптеген жолдары бар және бұған Хавала сияқты әртүрлі «көлеңкелі банк» жүйелерін пайдаланатын әртүрлі қылмыстық құрылымдар ықпал етеді. Ақшаны жылыстатуға қарсы күрес жөніндегі қаржылық шараларды әзірлеу жөніндегі топтың сарапшылары (бұдан әрі – ФАТФ) «Хавала» әмбебап термин емес екенін ескеріңіз, бұл қызметті жеткізушілер және ұқсас ақша аударымдары жүйелері кез-келген елде бар, олардың әрқайсысы қандай төлем механизмдерін қолданатынына байланысты өзіндік ерекше сипаттамаларға ие болып табылады. Нәтижесінде, ХДПА терминінің орнына «Хавала және басқа да ақша аударымдары жүйелері» деп аталатын нұсқасын қолданады, ол үш негізгі түрден тұрады:

- 1) толығымен дәстүрлі (заңды);
- 2) гибриді (көбінесе байқаусызда заңды бұзады);
- 3) заңсыз.

Дәстүрлі ХДПАУ-ның танымалдығы отбасылық немесе аймақтық әдеттермен байланысты (<https://www.imolin.org/pdf>).

ХДПАУ бүкіл әлемде тек қылмыстық элементтермен ғана емес, сонымен қатар тиісті мемлекеттегі жөнелтушілерде немесе алушыларда реттелетін қаржылық қызметтерге қол жетімділік болмаған жағдайда да қолданылады. Мысалы, адам Франциядан банк немесе пошта жүйесі жоқ Африка (<https://www.afdb.org>) елдерінің біріндегі ауылға ақша жібереді және оған жету үшін 300-ден 1000 км-ге дейін жүру керек (Досекеев 2020). ХДПА-ның ерекшелігі – бұл жүйе клиент пен оның алушысын операция жылдамдығында және салықтан жалтаруға мүмкіндік береді. Бұл оны қылмыстық элементтер мен мигранттардың қолдануының басты себебі. Г.У. Глущенко мигранттардың аударымдары дамушы елдердің көпшілігінің экономикалық және әлеуметтік жағдайын анықтайды, сондықтан бұл елдердің ресми қаржы секторы мигранттардың аударымдары нәтижесінде пайда болатын қаржы ағындарының тұрақтылығына мүдделі. Банктер мен төлем жүйелерін айналып өтіп, бейресми арналар арқылы аударымдар арқылы тиіс-

ті валюталық түсімнің «көлеңкеге түсуі» елдегі болжамды қаржылық жағдайдың қалыптасуына теріс әсер етеді, мемлекеттің ақша-кредит және қаржы саясатына нұқсан келтіреді, көлеңкелі экономиканың дамуына және қаржыландырылуына ықпал етеді (El-Qorchi 2002). «Еңбек мигранттарын ауыстыру Өзбекстан экономикасына айтарлықтай қаражат ағынын қамтамасыз етеді. Nalyk Finance әр жылдары бұл ақша ағындары елдің ЖІӨ-нің 12% құрағанын атап өтті» (Philip 1980).

Айта кету керек, Қазақстанда 2005 жылғы маусымда Алматыдағы құқық қорғау органдарының қызметкерлері Ахмадия қауымдастығының басшысы Ахмад Музафарды шетелге заңсыз тасымалдағаны үшін 50 000 доллар алған кезде ұстаған ХДПАУ-ның алғашқы жағдайы ресми түрде тіркелді. Қызметтері үшін ол транзакция сомасының 3% - алды. «Заңсыз банк қызметі» Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі) 191-бабы бойынша қылмыстық іс қозғалды. Алайда Ахмад Музафар алдын-ала тергеу органдарынан жасырынған (<https://www.zakon.kz/66201-pervaja-lastochka.html>).

Құқық қорғау органдары қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылмай, бұл Музафарға жазадан құтылуға мүмкіндік берді. ХДПАУ анықталған жағдайда, біз бастапқыда айыптаудың максималды мөлшерін ұсынуымыз керек деп санаймыз [4]. Заңсыз банктік қызметпен қатар, құқық бұзушының әрекеттері Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру (жылыстату) ретінде саралануы керек. Кейіннен істің мән-жайлары анықталғаннан кейін тиісті іс жүргізу шешімін қабылдау қажет. Сонымен қатар, ХДПАУ бойынша жүзеге асырылатын қызмет ұйымдасқан топтың қолынан келуі керек, өйткені бір континенттен екіншісіне жеке-жеке ақша аудару мүмкін емес.

Қазақстан Республикасында еңбек көші-қоны өте жоғары, Еуропа мен Азия арасындағы өзіндік шекара қызметі атқарады, бұл сауда алаңы үшін маңызды және ресми бизнес пен заңсыз көші-қонмен, адам саудасымен, қару-жарақпен және есірткімен айналысатын трансұлттық қылмыстық құрылымдар арасындағы байланыстырушы буын болып табылады (Pablo 2017). Осылайша, ресми банктік төлем жүйелерімен қатар Қазақстан Республикасында банктік емес кредиттік-қаржы мекемелері және ХДПАУ сияқты көлеңкелі экономика құралдары бар.

АҚШ Мемлекеттік хатшылығының есірткіні халықаралық бақылау жөніндегі 2020 жылғы есебінде мемлекеттік органдардағы сыбайлас жемқорлық, ұйымдасқан қылмыс және Қазақстан Республикасындағы ірі көлеңкелі экономика ақшаны жылыстату және терроризмді қаржыландыру үшін қолайлы орта жасайтыны көрсетілген (Sanjeev 2004). Өз кезегінде, Қазақстан Республикасы Ауған апиынының транзиттік елі және каннабис пен синтетикалық есірткінің шыққан елі болып табылады, бұл Қылмыстық жолмен алынған ақшаны жылыстату үшін жағдайларды күшейтеді. Сонымен қатар, ХДПАУ және QIWI Wallet сияқты бейресми ақша аударымдары жүйелері оларды бақылау жүйесін қиындатады. Ақшаны жылыстатуға қолайлы жағдай туғызатын қылмыстардың көпшілігін анықтау қиын, тергеу қиын, өйткені олар түсініксіз және кейде елден тыс жерлерде жасалады (<https://www.state.gov>).

Болжамдарды растайтын баяндама авторлардың есебіне сүйенсек Қазақстан Республикасы Еуропа мен Азия арасындағы көпірлердің бірі, сондай-ақ ХДПАУ-ды қылмыстық мақсатта пайдалану туралы ұсыныстарын растайды. Демек, Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастырудың алдын алу мәселелерінің бірі – ХДПАУ сәйкестендіру болып табылады. Біз ХДПАУ идентификациясы қымбат деп санаймыз. Бұл жүйені заңнамалық деңгейде заңдастыру туралы ойланып, оларға басқа қаржы институттарымен бәсекелесуге мүмкіндік берген жөн. Бәсекелестік қаржы жүйесін жақсартуға мүмкіндік береді, өйткені көптеген банктер ақша аударымдарын монополиялайды деп санайды және олардан үлкен комиссиялар алынады (Linda 2013).

ХДПАУ-ны заңдастыру идеясы «көлеңкелі банктерге» қарсы тұру өте қиын міндет екендігімен байланысты. Бұл жағдайда Халықаралық валюта қорының экономисті Мұхаммед Эль-Корчидің ұстанымын тыңдау қажет, ол тыйым салу жолымен жүруді емес, ХДПАУ-ны қылмыстық мақсатта пайдалануға жол бермеуді ұсынады. Оның пікірінше, адамдардың «Хаваланы» қолдануға себептері болғанша, мұндай жүйелер болады және тіпті кеңейеді. Егер ресми банк секторы көлеңкелі ақша аудару бизнесімен бәсекелесетін болса, ол қызмет көрсету сапасын жақсартуға және комиссияларды азайтуға назар аударуы керек (Arsenii 2023). Өз кезегінде, билік қаржы секторын модернизациялауды, сондай-ақ пайдаланушыларға қолайсыздықтар туғызатын оның тиімсіз және әлсіз жақтарын жоюы керек (Greenawalt 1983).

Дүние жүзіндегі көптеген мысалдар қолма-қол ақшасыз төлемдердің экономиканың қозғаушы күші екенін көрсетеді. Бангладеш мемлекетінде ұялы телефон арқылы аудару экономикалық өсуді ынталандырды және елдегі қаржылық қол жетімділікті арттырды (Maisha 2023). Артықшылығы ақша сомасын ұлғайту емес, төлемдерді жіберу және алу процесін жеңілдетудегі цифрлық рөлі болып табылады. Экономикасы дамыған елдер арасында Швеция мен Оңтүстік Корея қолма-қол ақшадан тұрақты түрде бас тартады (Tanja 2024). Мысалы, 2018 жылы Швецияда қолма-қол ақша операциялары төлем сомасының 2% – дан азын құрайды. Нәтижесінде көлеңкелі экономиканың қысқаруы, онлайн-сауданың тез өсуі және алаяқтықтың күрт төмендеуіне алып келеді (<https://www.bcg.com/publications/2019/cashless-payments-help-economies-grow>).

Егер ақша құны жоғары болса (банкоматтарға қызмет көрсету, тасымалдау, қағаз шығындары, қауіпсіздік, қолма-қол ақшаның жоғарылауы) цифрлық технологиялар тартымды балама болып табылады. Қазіргі уақытта қолма-қол ақша көлеңкелі экономиканың негізгі бөлігі болып табылатын ақшаны дұрыс бағытта ұстану жалғыз жолы болып табылады. Шетелдік сарапшылардың пікірінше, Қазақстан Республикасында ақшаны жылыстату көздері мемлекеттік қаражатты ұрлау, контрабанда, интернет-алаяқтық, онлайн-казино және т. б. болып табылады (<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/03/Tab-2-INCSR-Vol-2-508.pdf>).

Бұл жағдай мемлекеттер үшін проблема болып табылады, дәлірек айтсақ, қолма-қол ақша қозғалысын құқықтық реттеу мүмкіндігі, бұл әртүрлі құқықтық жүйелердің есеп айырысудың бұл түрінен толығымен бас тартуға тырысуына әкеледі, бірақ қоғамда теріс реакцияға тап болады. Алайда, қолма-қол ақшадан мүлдем бас тарту мүмкін емес, өйткені Банктік карталар мен мобильді қосымшаларды пайдалану үшін Интернет қажет емес жерлер бар. Сонымен қатар, хакерлік шабуылдар немесе вирус салдарынан банк клиенттері өз жинақтарына қол жеткізе алмаған кезде банк жүйесіндегі ақауды жоққа шығаруға болмайды. Сондықтан Қазақстан Республикасындағы жекелеген жеке тұлғалар шотқа қаражат түскеннен кейін үлкен комиссияларға тартылмай, оларды қолма-қол ақшаға айналдыруға тырысады.

Қазақстанда қолма-қол ақшасыз төлемдерге баса назар банктік карталар мен мобильді қосым-

шалар арқылы жасалады, прогресс қозғалтқышы қосымша болып табылады Kaspi.kz бұл ретте, бәсекелестерден айырмашылығы, Банк транзакциядан пайыздарды ұстамайды, керісінше, егер клиент картамен немесе QR-кодпен төлесе, бұл әртүрлі қызметтерді төлеу үшін пайдалануға болатын бонустар есептеледі. Картадан картаға аударымдар белсенді қолданылады, өйткені бұл үшін комиссия алынбайды, қолма-қол ақшасыз төлемдердің өсуіне ықпал етеді (қарызды өтеу, қарызды аудару, қызметтерді төлеу).

Қытайлық Alipay және WeChat Pay мобильді төлемдерінің иелері пайдаланушыларды электронды әмияндарына тартады, әртүрлі ынталандыруларды ұсынады, соның ішінде қолма-қол ақшамен жеңілдіктер, тегін автобуспен жүру және тіпті алтын ұтып алу мүмкіндігі пайда болады (<https://www.bcg.com/publications/2019/cashless-payments-help-economies-grow>). Қытайдың кейбір аймақтарында бетті танудың әртүрлі жүйелері бар: пойызға отыру, мейрамханалардағы төлемдерді төлеу, бейне ойындарға қол жетімділікті қамтамасыз ету және дәреханаларда шектеулі қағаз сатып алу (<http://ekd.me/2019/03/ot-tualetov-bankomatov-kak-v-kitae-rabotaet-sistema-raspoznavaniya-lic/>).

Біздің ойымызша, ақша аударымдары мен қолма-қол ақшасыз есеп айырысуды жүзеге асыратын қаржы құрылымдары үшін жағдай жасау көлеңкелі экономиканы біртіндеп шығаруға ықпал етеді. Заңға бағынатын азаматтар үшін банктік карталар, мобильді қосымшалар немесе тұлғаны цифрландыру арқылы қолма-қол ақшасыз есеп айырысу ыңғайлы, өйткені қолма-қол ақшаның болуы қажет емес, бұл оларды жоғалту немесе бөтен адамдарды заңсыз иемдену қаупін жеңілдетеді. Бұл ретте мемлекет әртүрлі аударымдарға толық салық салуды енгізбей, қолма-қол ақшасыз ақша ағынын мұқият бақылауы қажет, өйткені олардың әртүрлі мақсаттары болуы мүмкін (туған күндерге ақша жинау, әртүрлі түрдегі көмек және т.б.). Аударымдардың әр түрін ажыратудың белгілі бір ережелерін әзірлеу керек немесе оған мән бермеу керек және транзакцияның болуын тек ФАТФ ұсыныстары берілген жағдайларда ғана тексеру керек.

ҚР-да кірістерді кезең-кезеңімен декларациялау, ол 2025 жылға қарай іске асырылуда. Өз кезегінде, кәсіпкерлік субъектілеріне қолма-қол ақша алу лимиттері ұзартылды. Біздің ойымызша, қолма-қол ақшасыз есеп айырысумен бірге қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға қарсы алдын алу шаралары ретінде қыз-

мет етеді. Қылмыстық элементтерге ақша ағындарын қысқа мерзімде жылыстату қиынырақ болады, дәл қазір бір банктік шоттан екіншісіне аудару, содан кейін ақшаны қолма-қол ақшаға айналдыру және бөгде адамдарға жылжымалы немесе жылжымайтын мүлікті сатып алу. Ақшаны қолма-қол ақшаға айналдыру рәсімінсіз қылмыстық схема түпкілікті жүзеге асырылмайды және оны құқық қорғау органдары қадағалай алады.

Қолма-қол ақша лимиттерін белгілеу, халықтың көп бөлігінің қолма-қол ақшасыз есеп айырысуға көшуі қылмыстық жолмен алынған ақшаны жылыстатуға кедергі болады және оны қолданыстағы заңнамаға түзетулер енгізу арқылы енгізуге болады. Қазіргі уақытта ақшаны жылыстату және оны бюджетке қайтару фактілерін анықтау, тергеу анағұрлым проблемалы болып табылады. Егер ақша оффшорлық шоттарға кетсе, оның ізі жоғалады, оны табу мүмкін емес. Ақшаны жылыстатуға тартылған адамдардың бірі олардың орналасқан жері туралы тиісті ақпаратты немесе құжаттарды ұсынған кезде анықтауға болады, бірақ бәрі бірдей құқық қорғау органдарымен ынтымақтасуға келісе бермейді.

Қылмыстық процесте куәгерлерді қорғауға қатысты әр түрлі себептермен іс жүзінде қиын жүзеге асырылатын құқықтық актілер бар, бірақ мәселе тұтастай шешілді. Олардан айырмашылығы, экономикалық қылмыстар, соның ішінде заңсыз банктік қызмет немесе қылмыстық кірістерді заңдастыру үшін жазалау санкциясы кешірімді болып көрінеді. Экономикалық қылмыстарды жүйелі түрде жасайтын, әсіресе негізгі қылмыстық қызмет ретінде «Қылмыстық жолмен алынған ақшаны және (немесе) өзге де мүлікті заңдастыруды (жылыстатуды)» таңдаған адамдарға (ҚР ҚК 218-бабы) айыппұл түріндегі жазаны орындау оңайырақ деп санаймыз. Кейіннен бұл адамдар өздерінің қылмыстық әрекеттерін жалғастыра алады, өйткені 5 000 АЕК немесе 17 250 000 теңге айыппұл түріндегі ең жоғары жазадан әлдеқайда көп болады. ҚР ҚК-нің 218-бабында көзделген айыппұл, бас бостандығынан айыру немесе шектеу, түзеу немесе қоғамдық жұмыстар түріндегі санкциялардың жазаның төменгі шегі жоқ екеніне назар аударғымыз келеді. ҚР ҚК-нің жалпы бөлігі айыппұл, бас бостандығынан айыру, түзеу немесе қоғамдық жұмыстар түріндегі жазаның ең төменгі және ең жоғары шектерін белгілейді. Осылайша, қылмыстар үшін сот ең төменгі шекті ескере отырып жаза тағайындай алады: екі жүз АЕК-

тен айыппұл немесе еселенген мөлшерде (41-бап); екі жүз айлық есептік көрсеткіштен түзеу жұмыстары (42-бап); ауырлығы аз және орташа қылмыстар үшін – екі жүз сағат мерзімге (43-бап); 6 айдан бас бостандығынан айыру (46-бап) (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>). Өз кезегінде бостандықты шектеу үшін төменгі шек жоқ. Біздің ойымызша, егер бұл жазалар ҚР ҚК 218-бабы шеңберінде қолданылса, мұндай жағдай қылмыстық жазаның мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келмейді.

Қылмыстық кірістерді заңдастырғаны үшін ең төменгі жаза да жасалған әрекетке сәйкес пропорционалды болуы керек деп санаймыз. Тек осы жағдайда ғана адамдарды қылмыстық құқық бұзушылық жасаудан тежеу теориясы іске асырылатын болады (Галкина 2019). Жазалау алдында қылмыстың алдын алу мақсатын қою қылмыс жасаудан қорқуды қалыптастыру деп түсініледі және жазаның бұлтартпаушылық қаупі қылмысқа бейім адамның санасынан өтеді және оның қылмыстық белсенділік деңгейіне оң әсер етеді деп болжайды. Ықтимал жазалау қаупі адамдардың кейбір бөлігін қылмыс жасаудан сақтайды деген ережені аксиома деп санауға болады (Глущенко 2004; Зубкова 2017).

Мысалы, ҚР ҚК 1-бабы, 38-тармаққа сәйкес адвокат немесе банк қызметкері аздап жетіспейтін ірі мөлшердегі қылмыстық кірістерді жылыстатуға жәрдемдеседі (<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>), ол үшін 5 000 АЕК сыйақы алады (ҚР ҚК 218-бабы ең жоғары айыппұл мөлшерінде). Мұндай адамға жазадан құтылу немесе жазаны ең төменгі шегіне дейін төмендету үшін қылмыстық қудалау немесе сот қызметкерлерімен «бөлісудің» қажеті жоқ. Демек, қылмыстық кірістерді заңдастыру ұлттық қауіпсіздіктің барлық түрлеріне қоғамдық, әскери, саяси және экономикалық әсер етеді. Сондықтан ең төменгі шекті белгілеу арқылы ҚР ҚК 218-бабы бойынша жаза санкциясын қатаңдату дұрыс болады.

Қылмыстың қоғамдық қауіптілігінің ең ауқымды көрсеткіші санкция екендігімен келісеміз. Қылмыс сипаты бойынша ең қауіпті қылмыстарды бөлудің бір әдісі-санкцияның максималды ғана емес, сонымен қатар минималды шегін белгілеу. Бұл жағдай белгілі бір қылмыстың қоғамдық қауіптілігі заңда көрсетілген белгілі бір шектен төмен емес жазаны тағайындау арқылы ғана жазаның әділдігін қамтамасыз етуге болатындығын білдіреді. Айрықша жағдайларда, нақты қылмыстың және кінәлінің жеке басының қоғамдық қауіптілігі, былайша

айтқанда, заңда белгіленген ең төменгі санкцияға жетпеген жағдайда (Татарников 2014), сот ҚР ҚК 55-бабына сәйкес ең төменгі шектен төмен жаза тағайындауға құқылы.

Қорытынды

ХДПАУ жүйесі арқылы қолма-қол ақшасыз есеп айырысу мен аударымдар ақшаны жылыстатудың және терроризмді қаржыландырудың белгілі бір тәуекелдерімен байланысты екеніне күмән жоқ. Сондықтан құқықтық реттеу, тауар айналымының көп бөлігін қолма-қол ақшасыз есеп айырысуға аудару шараларын қабылдау қажет. Мемлекет заңнамалық деңгейде екінші деңгейдегі банктер мен өзге де кәсіпкерлік субъектілеріне банк карталарын ндағы ақшамен өзге де қолма-қол ақшасыз төлеу мүмкіндігін жақсарту мақсатпайдалану жағдайларын жақсарту, комиссияны алып қоймай ақша аудару немесе банк шоттарында жағдай жасауға тиіс, бұл ретте банктік шоттардағы ақшаны сақтауға және депозиттер немесе бонустар түріндегі қолма-қол ақшасыз есеп айырысуға ынталандыру, әр түрлі қызметтерге ақы төлеуге және тауарларды сатып алуға болады.

Бұдан басқа, ХДПАУ-ның көлеңкелі экономикадан шығуы үшін осы қызмет түрін (ең төменгі салық алымдары, жеңілдетілген лицензиялауды алу және т.б.) жеңілдете отырып, жағдай жасау қажет. Мысалы, бастау үшін ресми қаржы құрылымдары жоқ жерлерде ХДПАУ арқылы қызмет көрсету мақсатында біржолғы патенттерді ұсынуға болады. ХДПАУ көрсететін тұлғалар үшін біржолғы патенттерді сатып алуды белгіленген бағамен белгілеуге болады, бұл ретте: аударымды кім жүзеге асырды, қайда және қандай мақсаттар үшін ақпарат алуға болады. Кейіннен, тестілеуден кейін тиісті талдау жүргізіп, осы жүйені жетілдіру болып табылады.

Сондықтан, ҚР ҚК 218-бабы бойынша жаза ны қатаңдатуды ұсынамыз, санкцияны былайша баяндаймыз:

- 1-бөлім: «екі мыңнан үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бес жүзден сегіз жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не бір жылдан үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға және мүлік тәркілеу арқылы жазаланады.»;

- 2-бөлім: «үш мыңнан бес мыңға дейінгі көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не сол

мөлшерде түзеу жұмыстарымен айлық есеп айырысуға не қоғамдық жұмыстарға сегіз жүзден бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге тартуға не үш жылдан бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға және мүлік тәркілеу арқылы жазаланады».

Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдардың құқық қорғау органдарымен ынтымақтастығы, қылмыстық жолмен алынған кірістерді анықтау және оны тезірек қайтару мақсатында ҚР ҚК-нің 218-бабына ескертпенің жаңа редакциясы ұсынылады: «Қылмыстық жолмен алынған ақшаны және (немесе) мүлікті дайындалып жатқан не жария етілгені туралы өз еркімен мәлімдеген адам, егер қылмыстық жолмен алынған ақшаны және (немесе) мүлікті қылмыстық жауаптылықтан оның іс-әрекеттерінде аса ауыр қылмыс түрлерінің, сондай-ақ терроризмге, экстремизмге, есірткі құралдарының

таралуына, психотроптық заттар немесе жаппай қырып-жою қаруын пайдалануға байланысты қылмыстардың құрамы жоқ болып есептеледі.

Сонымен қатар ҚР ҚК 218-бабының «Қылмыстық жолмен алынған ақшаны және (немесе) өзге де мүлікті заңдастыру (жылыстату)» атауы «Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңына (бұдан әрі-заң) сәйкес келтірілуі тиіс деп санаймыз. Жоғарыда аталған Заңның 1-бабының 11-тармағында «Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру (жылыстату)» ұғымы берілген (http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000191_), оның мазмұны Қылмыстық жолмен алынған кірістердің ақшалай және өзге де түрлерін қамтиды. Осыған байланысты, ҚР ҚК 218-бабының атауын: «Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру (жылыстату)» деп өзгерту ұсынылады.

Әдебиеттер

- Dossekeyev, O. Türkiye ve Kazakistan hukukunda suçtan kanaklanan malvarligi degerlerini aklama suçu: diss. ... doctor PhD / O. Dossekeyev; Dokuz Eylul Universitesi. – Izmir, 2020. – 285 s.
- El-Qorchi, M. The Hawala System [Electronic resource] / M. El-Qorchi // Finance and Development. – 2002. – Vol. 39. – №4. – Access mode: <https://www.gdrc.org/icm/hawala.html> Access date: 07.02.2021).
- Philip, J. Cook. Research in Criminal Deterrence: Laying the Groundwork for the Second Decade / J. Philip // Crime and Justice. – 1980. – Vol. 2. – pp. 211-268.
- Paul F.Scott. (2017) General warrants, thematic warrants, bulk warrants: property interference for national security purposes / Paul F.Scott. // Northern Ireland Legal Quarterly. 2017. – № 68(2). – P. 99 – 121.
- Pablo Moriano., Soumya Achar., L. Jean Camp., Incompetents, criminals, or spies: Macroeconomic analysis of routing anomalies., Computers & Security international scientific journal., Volume 70, September 2017, Pages 319-334
- Sanjeev Gupta, Benedict Clements, Rina Bhattacharya, Shamit Chakravarti. Fiscal consequences of armed conflict and terrorism in low- and middle-income countries. European Journal of Political Economy. Volume 20, Issue 2, June 2004, Pages 403-421
- Linda Shuo Zhao. Underground banks in NYC, their main clientele and operators: The perspective of Chinese illegal immigrants. International Journal of Law, Crime and Justice. Volume 41, Issue 1, March 2013, Pages 36-57
- Arsenii Mishin. Dynamic bank capital regulation in the presence of shadow banks. Review of Economic Dynamics. Volume 51, December 2023, Pages 965-990
- Greenawalt, K. Punishment [Electronic resource] / K. Greenawalt // Journal of Criminal Law and Criminology. – 1983. – Vol. 74. – Access mode: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol74/iss2/1> (Access date: 05.06.2021).
- Maisha Tabassum Anima, Nikhil Chandra Nath, Sushmita Das Dalia. Impact of informal remittance channels in Bangladesh: Understanding the role of hundi in financial crime beyond economic aspects. Journal of Economic Criminology. Volume 2, December 2023, 100030
- Tanja Schwarz, Judith Anzenberger, Martin Busch... etc. Opioid agonist treatment in transition: A cross-country comparison between Austria, Germany and Switzerland. Drug and Alcohol Dependence International Journal. Volume 254, 1 January 2024, 111036.
- Галкина, И. Феномен Узбекистана [Электронный ресурс] / И. Галкина – Режим доступа: <https://zonakz.net/2019/12/04/fenomen-uzbekistana/> (дата обращения: 14.12.2020).
- Глущенко, Г.И. Системы неофициальных денежных переводов мигрантов. Проблемы регулирования / Г.И. Глущенко // Финансы и кредит. – 2004. – № 14 (152). – С. 28-40.
- Зубкова, В.И. Роль уголовного наказания в предупреждении преступлений [Электронный ресурс]: Материалы межвузовской научно-практической конференции... / В.И. Зубкова // Уголовно-исполнительное право. – 2017. Т.12(1-4). – №1. – С. 1-92. – Режим доступа: <https://cyber-leninka.ru/article/n/rol-ugolovnogo-nakazaniya-v-preduprezhdenii-prestupleniy> (дата обращения: 14.12.2020).
- Татарников, В.Г. Санкция уголовно-правовой нормы как показатель характера и степени общественной опасности преступления против личности / В.Г. Татарников // Вестник ИрГТУ. – 2014. – №1 (84). – С. 256-260.

References

- Dossekeyev O., Türkiye ve Kazakistan hukukunda suçtan kanaklanan malvarlığı degerlerini aklama suçu: diss. ... doctor PhD / O. Dossekeyev; Dokuz Eylül Üniversitesi. – Izmir, 2020. – 285 s.
- El-Qorchi, M. The Hawala System [Electronic resource] / M. El-Qorchi // Finance and Development. – 2002. – Vol. 39. – № 4. – Access mode: <https://www.gdrc.org/icm/hawala.html> Access date: 07.02.2021).
- Philip, J. Cook. Research in Criminal Deterrence: Laying the Groundwork for the Second Decade / J. Philip // Crime and Justice. – 1980. – Vol. 2. – pp. 211-268.
- Paul F.Scott. (2017) General warrants, thematic warrants, bulk warrants: property interference for national security purposes / Paul F.Scott. // Northern Ireland Legal Quarterly. 2017. – № 68(2). – P. 99 – 121.
- Pablo Moriano., Soumya Achar., L. Jean Camp., Incompetents, criminals, or spies: Macroeconomic analysis of routing anomalies., Computers & Security international scientific journal., Volume 70, September 2017, Pages 319-334
- Sanjeev Gupta, Benedict Clements, Rina Bhattacharya, Shamit Chakravarti. Fiscal consequences of armed conflict and terrorism in low- and middle-income countries. European Journal of Political Economy. Volume 20, Issue 2, June 2004, Pages 403-421
- Linda Shuo Zhao. Underground banks in NYC, their main clientele and operators: The perspective of Chinese illegal immigrants. International Journal of Law, Crime and Justice. Volume 41, Issue 1, March 2013, Pages 36-57
- Arsenii Mishin. Dynamic bank capital regulation in the presence of shadow banks. Review of Economic Dynamics. Volume 51, December 2023, Pages 965-990
- Greenawalt, K. Punishment [Electronic resource] / K. Greenawalt // Journal of Criminal Law and Criminology. – 1983. – Vol. 74. – Access mode: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol74/iss2/1> (Access date: 05.06.2021).
- Maisha Tabassum Anima, Nikhil Chandra Nath, Sushmita Das Dalia. Impact of informal remittance channels in Bangladesh: Understanding the role of hundi in financial crime beyond economic aspects. Journal of Economic Criminology. Volume 2, December 2023, 100030
- Tanja Schwarz, Judith Anzenberger, Martin Busch... etc. Opioid agonist treatment in transition: A cross-country comparison between Austria, Germany and Switzerland. Drug and Alcohol Dependence International Journal. Volume 254, 1 January 2024, 111036.
- Galkina, I. Fenomen Uzbekistana [Elektronnyj resurs] [Phenomen to Uzbekistan [Electronic resource]]/ I. Galkina – Rezhim dostupa: <https://zonakz.net/2019/12/04/fenomen-uzbekistana/> (data obrashcheniya: 14.12.2020).
- Glushchenko, G.I. Sistemy neoficial'nyh denezhnyh perevodov migrantov. Problemy regulirovaniya [System of unofficial remittances of migrants. The problem of regulation]/ G.I. Glushchenko // Finansy i kredit. – 2004. – № 14 (152). – С. 28-40.
- Zubkova, V.I. Rol' ugolovnogo nakazaniya v preduprezhdenii prestuplenij [Elektronnyj resurs]: Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii... [The role of criminal punishment in the prevention of crimes [Electronic resource]: Materials of the inter-university scientific-practical conference...]/ V.I. Zubkova // Ugolovno-ispolnitel'noe pravo [Criminal and executive law]. – 2017. T.12(1-4). – №1. – S. 1-92. – Rezhim dostupa: <https://cyber-leninka.ru/article/n/rol-ugolovnogo-nakazaniya-v-preduprezhdenii-prestupleniy> (data obrashcheniya: 14.12.2020).
- Tatarnikov, V.G. Sankciya ugolovno-pravovoj normy kak pokazatel' haraktera i stepeni obshchestvennoj opasnosti prestupleniya protiv lichnosti [Sanction of the criminal law norm as an indicator of the character and degree of public danger of a crime against a person]/ V.G. Tatarnikov // Vestnik IrGTU. – 2014. – №1 (84). – С. 256-260.

Information about the author:

Dosekeyev Olzhas Bekboldyuly – PhD in Law, Senior Lecturer, Department of Law, Faculty of Economics, Management and Law, International Kazakh-Turkish University named after K.A. Yassawi (Kazakhstan, Turkestan c., e-mail: olzhas.dossekeyev@bk.ru);

Akimbaeva Ainur Alimkhanovna – Master of Law, Senior Lecturer, Faculty of Law, International Taraz Innovation Institute (Kazakhstan, Taraz c., e-mail: ainur.akimbaeva79@gmail.com);

Shalkharov Yernar Sailaubekovich – Senior Lecturer, Department of Law, Faculty of Economics, Management and Law, International Kazakh-Turkish University named after K.A. Yassawi (Kazakhstan, Turkestan c., e-mail: yernar_shalkharov@bk.ru);

Imanbekova Manshuk Mazhitovna – PhD, Senior Lecturer, Department of Law, International Kazakh-Turkish University named after K.A. Yassawi (Kazakhstan, Turkestan c., e-mail: manshuk.imanbekova@ayu.edu.kz)

Nartai Azhar Nartayevna – Doctoral Student International Kazakh-Turkish University named after K.A. Yassawi (Kazakhstan, Turkestan c., e-mail: sarapshy.tk@mail.ru).

Автор туралы мәлімет:

Досекеев Олжас Бекболдыұлы – Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті, Экономика, басқару және құқық факультеті, Құқықтану кафедрасының заң ғылымдарының PhD докторы, аға оқытушысы (Қазақстан, Түркістан қ., e-mail: olzhas.dossekeyev@bk.ru);

Ақимбаева Айнур Алимхановна – заң ғылымдарының магистрі, Халықаралық Тараз инновациялық институтының заң факультетінің аға оқытушысы (Қазақстан, Тараз қ., e-mail: ainur.akimbaeva79@gmail.com);

Шалқаров Ернар Сайлаубекович – Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті, Экономика, басқару және құқық факультеті, Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы (Қазақстан, Түркістан қ., e-mail: yernar_shalkharov@bk.ru);

Иманбекова Маниук Мажитовна – PhD, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті, Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы (Қазақстан, Түркістан қ., e-mail: manshuk.imanbekova@ayu.edu.kz)

Нартай Ажар Нартайқызы – Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті докторанты (Қазақстан, Түркістан қ., e-mail: sarapshy.tk@mail.ru).

Информация об авторе:

Досекеев Олжас Бекболдыұлы – К.А. кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры Юриспруденции факультета Экономики, управления и права Международного Казахско-Турецкого Университета имени Ахмета Ясауи (Казахстан, г. Туркестан, e-mail: olzhas.dossekeyev@bk.ru);

Акимбаева Айнур Алимхановна – магистр юридических наук, старший преподаватель юридического факультета Таразского международного инновационного института (Казахстан, г. Тараз, e-mail: ainur.akimbaeva79@gmail.com);

Шалхаров Ернар Сайлаубекевич – старший преподаватель кафедры Юриспруденции Международного Казахско-Турецкого Университета имени Ахмета Ясауи (Казахстан, Туркестан, e-mail: yernar_shalkharov@bk.ru);

Иманбекова Маниук Мажитовна – доктор PhD, Университет имени Ахмета Ясауи, старший преподаватель кафедры права (Казахстан, г. Туркестан, e-mail: manshuk.imanbekova@ayu.edu.kz)

Нартай Ажар Нартаевна – докторант Международного Казахско-Турецкого Университета имени Ахмета Ясауи (Казахстан, г. Туркестан, e-mail: sarapshy.tk@mail.ru).

*Тіркелген: 29.02.2024 жыл
Қабылданды: 20.11.2024 жыл*